

Jan Dlask, humanista a filolog

Viola Parente-Čapková

University of Turku, Finsko
viocap@utu.fi

K textům, které píše univerzitní pracovníci, by neměly patřit nekrology a vzpomínky na mladší kolegy a bývalé studenty. Události prosince roku 2023 bohužel mnohé z nás donutily věnovat se i tomuto žánru. Aby se ze slibu „nezapomeneme“ nestalo jen klišé, je třeba co nejvíce připomínat osobnosti i dílo těch, kteří nás tak předčasně opustili, a čerpat sílu a inspiraci z jejich odkazu. Paměť má být dlouhodobá, trvalá, a to jak v konkrétním, tak v obecnějším slova smyslu.

Literární vědec, doktor filozofie, učitel finské literatury a vedoucí oddělení finských studií Jan Dlask zahynul tragicky při střelbě na Filozofické fakultě v Praze 21. prosince 2023. Bylo mu padesát let, narodil se 5. září 1973 v Pardubicích. Naštěstí nám zůstalo mnoho vzpomínek a Janovy texty, o kterých je a bude možno debatovat, připomínat je v kruhu jeho kolegů, přátel a studentů, těch současných i budoucích, i v kruhu širším.

Jan studoval finštinu a švédštinu na Karlově univerzitě v Praze v letech 1992–2000; později studoval také teologii. Absolvoval s titulem magistra v roce 2000 a v roce 2010 získal doktorát filozofie. Přes dvacet let (2002–2023) byl oblíbeným a inspirativním učitelem na Karlově univerzitě, vedl mnoho bakalářských i diplomových prací (více zde) a vychoval několik generací studentů. Jako externí učitel a hostující přednášející působil i na jiných univerzitách v České republice a pracoval jako redaktor. Překladatelské činnosti z finštiny i švédštiny se věnoval okrajově (z prózy např. Eeva Kilpi, Mirjam Tuominen), systematicky k ní však vedl své studenty. Aktivně přispíval do různých periodik a svou publikační činností šířil v České republice povědomí o finské, švédské i širše severské literatuře a kultuře, ale i o historii a politice. Na stránkách *Přítomnosti* (<https://www.pritomnost.cz/author/jandlask/>) se věnoval otázkám školství, srovnával finskou a českou politickou a veřejnou scénu a hledal „momenty, ve kterých by severské zkušenosti mohly být inspirativními i pro středoevropský prostor“ (tamtéž).

Studijní kombinace finština — švédština a zájem o literaturu vedly Jana ke specializaci na finskošvédskou literaturu, tj. literaturu švédsky mluvící menšiny ve Finsku. Literatura této menšiny byla často analyzována a interpretována v rámci „švédské literatury“, kterou především švédští badatelé chápali — a někteří dosud chápou — jako literaturu ve švédském jazyce. Z tohoto pohledu bylo napsáno mnoho kvalitních studií, nehlubší a nejmnohostrannější vhledy do díla finskošvédských autorů však

představují analýzy a interpretace, které jsou schopné zohlednit kontext finskošvédského psaní a specifika finskošvédské identity, tj. její postavení v rámci Finska a okolnosti, které působí na tvorbu švédsky píšících Finů. Jan měl už v době základního studia na FF UK velmi vyvinutý smysl pro čtení literatury v kulturním a společenském kontextu a byl neobvykle vnímavý vůči mocenské dynamice v rámci kulturní a literární historie. Stejnou citlivost projevoval v souvislosti s otázkami sociálními, což nebylo v 90. letech moc běžné: komunistická vulgarizace těchto témat tehdy sociální problematiku a otázky sociální spravedlnosti pro mnohé zdiskreditovala.

Jan byl však vždy originálním myslitelem a šel svou vlastní cestou; tím nás — učitele oddělení finštiny FF UK — zaujal už v prvních letech studia. Ač byl samozřejmě více než kritický k rétorice a způsobu uvažování typickým pro totalitní režim, společenské aspekty literatury byly jednoznačně v centru jeho zájmu. Byl rovněž otevřený uvažování o genderu a přístupům, které můžeme označit za intersekcionalní; to vše je patrné v jeho textech akademických i publicistických. Nejvíce ho oslovila literární sociologie a své hlavní teoretické zázemí našel v myšlení Pierra Bourdieua. To vše bylo zřejmé už v jeho diplomové práci (2000), jejímž tématem byl finskošvédský autor Christer Kihlman (1930–2021) a společenská problematika v jeho díle. Kihlman patřil do generace finskošvédských levicových radikálů středostavovského původu, která vstoupila na finskou literární scénu v šedesátých letech 20. století. Proslavil se romány s autobiografickými prvky, v nichž provokoval tehdejší literární establishment kritickým pohledem na „vlastní“ menšinu, tj. finské Švédy, i tematizací bisexuality a alkoholismu; Kihlmanův první román *Människan som skalv* (1971, Člověk, který se chvěl, nebo Člověk, který ztratil kontrolu) vyšel v roce, kdy byla ve Finsku dekriminalizována homosexualita. Janova diplomová práce a její tehdy „odvážné“ neboli sociálně zaměřené téma zaujaly i oponenta, překladatele a dlouholetého učitele finské literatury na FF UK Jana Petra Velkoborského (1934–2012), s nímž se Jan později setkával i jako kolega. Kromě východočeského původu je spojoval zájem o náboženskou tematiku i obecněji o tematiku spirituality a víry v literatuře. V druhém desetiletí nového tisíciletí pak Jan studoval teologii křesťanských tradic na Evangelické teologické fakultě UK, otázky náboženství a víry ho však zajímaly už za studií.

Kihlmanovský výzkum sblížil Jana i s kolegy ve Finsku a ve Švédsku. Inspiroval ho například finskošvédský badatel Trygve Söderling, který se věnoval Kihlmanovi mj. v práci nazvané *Medelklass med mänskligt ansikte* (2008, Středostavovský radikalismus s lidskou tváří), kde pracoval s teoriemi Pierra Bourdieua, Jürgena Habermase a Michela Foucaulta. Janovy interpretace zaujaly finského literárního badatele Mikka Carlsona, jehož dizertace *Paikantuneita haluja: Seksuaalisuus ja tila Christer Kihlmanin tuotannossa* (2014, Lokalizované touhy: sexualita a prostor v díle Christera Kihlmana) pojednává o tematizaci prostoru v Kihlmanově díle z queer hlediska (konkrétně o dějišti jeho románů, které se postupem času částečně přesouvá z prostředí švédsky mluvícího Finska do Latinské Ameriky), i o prostoru literární instituce, do kterého Kihlmanova próza vstupovala na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století.

Kihlmanovi a sociologickému přístupu k literatuře zůstal Jan věrný i v dizertační práci *Debata Tikkanen — Kihlman. Preludium. Díla — přijetí — polemika* (2010), kterou věnoval mnohostranné analýze literární debaty a jejímu kontextu. Dizertace pojednává o tématu, které nebylo v tomto rozsahu dosud zpracováno nejen v českých pramenech, ale ani v pramenech severských (finskošvédských, finských a švédských),

ač autoři, na které se práce zaměřuje, Kihlman a Henrik Tikkanen (1924–1984), patří už dlouho mezi klasiky švédsky psané literatury. Jan se v dizertaci soustředil na polemiku a následnou debatu, která začala v polovině sedmdesátých let v souvislosti s Tikkanenovými a Kihlmanovými díly a o které se ve finských a finskošvédských literárních historiích hovoří jako o jedné z nejvýznamnějších „literárních válek“ (šv. *bokkrig*, fin. *kirjasota*, doslova „knižní válka“) v dějinách literatury Finska.

Ve své doktorské práci si Jan položil na nejobecnější rovině otázku, proč „debata Kihlman–Tikkanen“ vznikla a o čem vlastně pojednávala. Mnoho badatelů před ním vyslovilo domněnku, že debata se netýkala pouze literatury, či dokonce že literární díla sloužila v debatě jako pouhá záminka k polemikám obecnějšího charakteru. Žádná studie se však tuto hypotézu nepokusila dokázat ani vyvrátit analýzou samotných pramenů (dobových kritik a jiných článků z tisku, záznamů z televizního vystoupení Kihlmana a Tikkanena atd.), což Jan ve své práci učinil. Teoretickometodologický rámec práce vycházel z Bourdieuovy teorie literárního pole a navazoval tak na studie výše zmíněného finskošvédského badatele Trygve Söderlinga, který tímto způsobem zmapoval pole finskošvédské literatury v období předcházejícím debatě Tikkanen — Kihlman. Janova disertace byl psána česky a především finskošvédští badatelé vyjadřovali opakovaně přání přečíst si výsledky Janova bádání v jazycích, kterými vládou. Vícekrát jsme s Janem diskutovali o jazykové otázce v souvislosti s akademickými i neakademickými publikacemi; jak vyvážit publikování v jazyce, který je člověku nejbližší, v „povinné angličtině“, která osloví nejširší možné publikum, a v jazyce literatury či literatur, které zkoumá. Jan publikoval ve všech těchto jazycích a hlavní myšlenky své doktorské práce představil mj. v předních finskošvédských publikacích (např. <https://samk.finna.fi/BrowseRecord/arto.013291801>).

V disertaci propojil Jan interpretační přístup s teoriemi mnohostranné kontextualizace, literární recepce a literárního pole. Tomuto přístupu zůstal věrný i v dalších pracích. Již v *Debatě Tikkanen — Kihlman* (a do jisté míry i v diplomové práci) projevil Jan intenzivní zájem o literární historii. Tento zájem vyvrcholil pak v knize, která směřovala k Janově habilitaci: *Dějiny finskošvédské literatury v perspektivě bourdieuovské sociologie* (2018). S humorným nadhledem sobě vlastním věnoval Jan tuto práci „všem studentům kombinace finština a švédštiny, z nichž by snad někdo v budoucnu mohl také začít inklinovat k úchylce finskošvédské“. Kniha není jen první historií finskošvédské literatury v češtině, nýbrž i významným příspěvkem k metodologickým debatám v literární historii. Jako samozřejmost bral Jan metodu *ad fontes*, kterou vyznával už ve své disertaci. Ač by měl být tento přístup k literárnímu bádání, především k literární historii, naprosto běžným východiskem v době, kdy Jan na disertaci pracoval, tomu tak nutně nebylo. V severských zemích, především ve Finsku, tehdy doznávala móda poststrukturalismu a ozvuky „archivního obratu“ (*Archival Turn*) měly teprve přijít. Jan však patřil k badatelům, kteří žádné „obraty“ seslané shůry nepotřebovali.

V posledním desetiletí nového tisíciletí zahrnul Jan do svého zájmu o menšinové kultury i literaturu sámskou a literatury ugrofinských národů. Toto je opět patrné i v jeho publicistice a recenzích, například když představil knihu Ville Roponena *Uralilainen ikkuna* (2012, č. *Uralské okno. Esej o menšinách Ruska*, 2018). Kihlmanovi zůstal však věrný, z čehož měli ve Finsku všichni radost. Hluboká znalost Kihlmanova díla umožnila Janovi objevovat stále nové aspekty jeho textů a postupem času prohloubil i svá bádání o Henriku Tikkanenovi (např. <https://hls.journal.fi/article/view/99940>).

V rámci kontextuálního čtení literárních děl zajímaly Jana i postkoloniální teorie. Díky tomu vznikly články a příspěvky na konferencích, v nichž se Jan soustředil na Kihlmanovy „romány o Argentíně“, tj. na díla *Alla mina söner* (Všichni moji synové, 1980) a *Livsdrömmen rena* (Čistý životní sen, 1982). Jan je analyzoval prizmatem Saidovy teorie orientalismu, opět ovšem v intersekcionalním rámci, s ohledem na sociální aspekty, aspekty genderu, sexuality a věku. Janův příspěvek na téma Kihlmanových „románů o Argentíně“ vzbudil ohlas na konferenci finské literárněvědné společnosti v Tampere v květnu 2022. V důsledku pandemie byla konference hybridní a i Jan se účastnil online. Jeho příspěvek vyvolal živou diskusi o etických i teoreticko-metodologických aspektech postkoloniálního čtení textů spisovatele menšinové literatury vyjadřujícího se k tématům, která se týkají zcela jiného kontextu než toho, z něhož on sám pochází.

V té době byl Jan už dlouho známý jako aktivní a hojně diskutující účastník konferencí a měl širokou síť spolupracovníků ve střední Evropě (na FF UK intenzivně spolupracoval — samozřejmě kromě nejbližších kolegů finštinářů — s kolegy ze skandinavistiky a z české literatury), ve Finsku i ve Švédsku. Mnozí ho znali z jeho badatelských pobytů ve švédském Lundu či ze stipendijních pobytů Společnosti pro švédskou literaturu v Helsinkách. Několikrát hostoval v Turku (nejdéle v roce 2009), kde spolupracoval s badateli z finskojazyčné turkuské univerzity (Turun yliopisto) i se švédskojazyčnou Åbo Akademi. Se „svým“ autorem se setkal dvakrát v Porvoo v jižním Finsku, kde Kihlman na sklonku života bydlel v domku vyhrazeném pro literáty, takzvaném „domově básníků“. Na tato setkání vzpomněl Jan ve svém nekrologu za Kihlmanem (<https://www.iliteratura.cz/clanek/44313-kihlman-christer>), na jehož konci citoval v překladu Dagmar Černohorské úryvek z Kihlmanova románu *Dyre prins* (1975, č. *Drahý princ*, 1979):

„Dobře, tak dobrou noc. Drahý princ.“

„Dobrou noc. Ale nezapomeň, začneme ráno, brzo ráno.“

„Je pozdě.“

„Ne, je brzo. Víím, že je dost času.“

* * *

Všichni, kdo Jana znali, na něho vzpomínají jako na srdečného, milého, inspirujícího kolegu, učitele a přítele se smyslem pro humor, vždy ochotného pomoci. Dejme tedy alespoň stručně slovo Janovým finským kolegům a známým a jejich vzpomínkám. Po 21. prosinci 2023 se na e-mailové diskusní skupině finské Literárněvědné společnosti (Kirjallisuudentutkijain Seura) objevilo více reakcí na tragické události v Praze, samozřejmě především v souvislosti s Janovým odchodem. Společnost zaslala do Prahy společnou kondolenci a projevy účasti; osobní dopisy zaslali někteří finští kolegové i jednotlivě. Zde je několik reakcí kolegů v e-mailové výměně:

Jan byl úžasný a srdečný člověk, vždy nápomocný, podílel se na činnosti Literárněvědné společnosti, účastnil se našich konferencí a seminářů. Vždycky všechno ohromně povzbuzoval a podporoval.

—

Jan byl hluboce lidský, laskavý a srdečný, prostě dobrý člověk, dobrý přítel a kolega.

—

Neznala jsem ho blíže, ale setkala jsem se s ním víckrát při různých příležitostech, jako určitě mnoho jiných finských literárních vědců. [--] I já vzpomínám na Jana jako na velmi laskavého člověka.

—

Byl vždy stejně milý, ochotný pomoci a srdečný.

—

V oddělení finské literatury na Helsinské universitě vzpomínáme na Jana jako na postgraduálního studenta a později sympatického, milého kolegu na konferencích a seminářích.

—

Jan byl u nás jako hostující badatel brzy po roce 2000, pamatuji si ho z té doby. Kromě toho jsme se víckrát setkali na konferencích. Byl to úžasně milý kolega, srdečný, pozorný a živě se zajímal o vše, čím se v souvislosti s jeho specializací zabývali jiní literární vědci. Jeho práce o Henriku Tikkanenovi a Christeru Kihlmanovi jsou velmi podnětné a otevírají nové vhledy do finskošvédské literatury.

* * *

Jan Dlask, veskrze dobrý člověk — takto vyjádřil Janův kamarád Martin Valášek podstatu Janovy bytosti. Jak je patrné z předchozích řádků, je k této charakteristice možno mnohé dodat, vystihuje však to nejdůležitější, co s Janem odešlo. Spojení odborné erudice s důrazem na etické hodnoty zdůrazňují všichni Janovi přátelé a kolegové. Janovo nadšení pro literaturu bylo příkladné. Byl humanista a filolog v tom nejlepším slova smyslu, s důrazem na lidskost, empatii i lásku k jazyku, kultuře a historii.

* * *

Jako ukázkou z Janova díla jsme vybrali článek, který byl otištěn ve finském literárně-vědném časopisu *Avain* v roce 2015. Jan v něm analyzuje hru *Lea* (1869) finského klasika Aleksise Kiviho (1834–1872), průkopníka finsky psané prózy, dramatu i poezie. Biblické téma hry Jana zaujalo už během postgraduálního studia, když napsal o *Lee*

seminární práci na podobné téma. Tehdy vyzdvihl v závěru práce popularitu jména Lea ve Finsku i fakt, že díky Kivimu nalezneme narážky na dotyčnou biblickou pasáž v současné literatuře i filmu, například v *Kauas pilvet karkaavat* (1996, *Mraky od-táhly*) režiséra Akiho Kaurismäkiho. O necelých dvacet let později, po studiích teologie, zpracoval Jan toto téma znovu pod názvem „Evangelium Aleksise Kiviho?“.